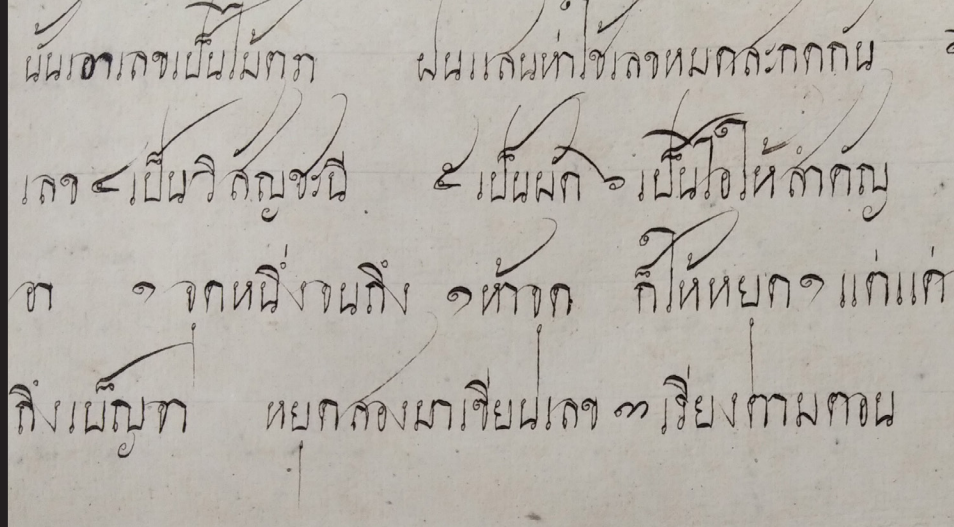

10

ที่มา: “ปทานุกรม.”, ม.ป.ป. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้น
ดินสอ. เลขที่ 0536. อนุสรณ์สถานแห่งชาติ จังหวัดปทุมธานี.

กลอักษร: ความเชื่อมโยงจากหนังสือแบบเรียนภาษาไทย
สมัยรัชกาลที่ 4 เรื่องปทานุกรมและแบบเรียนภาษาไทย
ต้นแบบ*

Encoded Texts: The Relation between the Thai Textbook in the Reign of King Rama IV “Pathanukrom” and Original Thai Textbooks

Received: August 1, 2022 | Revised: October 25, 2022 | Accepted: October 25, 2022

ธนโชติ เกียรติณภัทร**

Thanachot Keatnapat

* บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนภาษาไทย
สมัยรัชกาลที่ 4 เรื่องปทานุกรม” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย (ประเภทคณะ) จากคณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ประจำปีงบประมาณ 2565

This article is part of a research project titled “An analytical study of the thai
textbook in the reign of King Rama IV “Pathanukrom” ”, funded by the Faculty
Grant of the Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University, Fiscal year 2022

**อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
รามคำแหง อีเมล: thanachot.su@gmail.com

Lecturer, Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities,
Ramkhamhaeng University. email: thanachot.su@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์กลอักษรที่ปรากฏอยู่ในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เรื่องปทานุกรมผลงานของพระปิฎกโกศล (อ่วม) แห่งวัดราชบูรณะ ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2400 ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร โดยใช้ข้อมูลหลักจากหนังสือแบบเรียนปทานุกรม ฉบับกรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2564 ตลอดจนศึกษา ร่วมกับแบบเรียนภาษาไทยที่เรียบเรียงก่อนหน้าปทานุกรม ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ หรืออยู่ในรูปแบบเอกสารสมุดไทย เพื่อศึกษาที่มาของกลอักษรแต่ละชนิด จากการศึกษพบว่าผู้แต่งปทานุกรมกล่าวถึงกลอักษร 8 ชนิด ได้แก่ กลอักษรวิณณสังขยา กลอักษรไทยหลง กลอักษรไทยนับ กลอักษรฤๅษีแปลงสาร กลอักษรเลข กลอักษรฝนแสนห่า กลอักษรล้วน และกลอักษรศัพท์ ลักษณะการอธิบายกลอักษรในแต่ละชนิดเป็นการสรุปหลักการโดยสังเขป และผู้แต่งระบุไว้ว่าให้ค้นหาจากหนังสือแบบเรียนเล่มอื่นเพิ่มเติม ในด้านที่มาของกลอักษรต่างๆ นั้นพบว่าผู้แต่งนำมาจาก คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ และหนังสือแบบเรียนภาษาไทยต่างๆ ได้แก่ จินตามณี ประถมมालา และอักษรนิติ การศึกษากลอักษรจากเรื่องปทานุกรมนี้ทำให้เห็นถึงกลอักษรที่ยังคงสืบทอดมาจากหนังสือแบบเรียนในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยังศึกษาอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาในยุคจารีตก่อนการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2414

คำสำคัญ: กลอักษร, หนังสือแบบเรียนภาษาไทย, เอกสารสมัยรัชกาลที่ 4, ปทานุกรม

A b s t r a c t

The article aims to analyze encoded texts which existed on the Thai textbook, composed under the reign of King Mongkut (Rama IV), Pathanukrom, a work by Phra Pidokkosol (Ouam) of Wat Ratchaburana, and composed in 1857. The study was conducted using text-based analysis, with major data collected from Pathanukrom (2021 edition published by Fine Arts Department) and from other textbooks existing prior to Pathanukrom, which were published or in a form of ancient manuscripts, to trace the origin of each encoded text category. The findings revealed that Pathanukrom's author employed as many as 8 categories of encoded texts, which include Wannakangkhaya, Thailhong, Thainub, Rusiplaengsan, Aksronlek, Fhonsanaeha, Aksornluan and Aksronsub. Explanation techniques of each encoded text category are briefly summarised with the author's suggestions on additional textbooks for further research. Concerning the origin of the encoded texts, it is found that the author brought them from Wachirasaratthasangkhana Scripture and other traditional Thai textbooks, namely Chindamanee, Prathommala and Aksornnit. The study on encoded texts in Pathanukrom reveals the encoded texts that had been continuously maintained from the Ayutthaya's textbooks to those of Rattanakosin under the reign of King Mongkut (Rama IV), which was the final period of traditional education prior to the educational reform in 1871, under the reign of King Chulalongkorn (Rama V).

Keywords: Encoded Texts, Thai Textbooks, King Rama IV era's manuscripts, Pathanukrom

บทนำ

หนังสือแบบเรียนภาษาไทยในอดีตนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงช่วงก่อนการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีเนื้อหาที่ว่าด้วยความรู้ทางภาษาไทย 3 ประเภทคือ 1. อักษร ศัพท์ เป็นส่วนที่ว่าด้วยคำศัพท์ต่างๆ เช่น คำพ้องความหมาย คำพ้องเสียง เป็นต้น 2. อักษรวิธี เป็นความรู้ในส่วนของหลักภาษาที่เนื่องกับการจำแนก อักษร การแจกลูก การผันอักษร คำเป็น คำตาย การใช้เครื่องหมายวรรคตอน และ 3. ความรู้ด้านการประพันธ์ หรือประพันธ์ศาสตร์ เป็นส่วนที่ว่าด้วยแบบแผนและกฎเกณฑ์ของคำประพันธ์ชนิดต่างๆ (ธเนศวร์ เวิร์กภาดา 2543: 123; สุนันท์ อัญชลีบุญลุม 2548: 276-277)

เนื้อหาที่ว่าด้วยประพันธ์ศาสตร์ นอกจากจะกล่าวถึงรูปแบบคำประพันธ์ชนิดต่างๆ แล้ว ยังกล่าวถึงเรื่อง “กล” หรือ “รหัส” แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ กลบท และกลอักษร “กลบท” หมายถึง วิธีหรือเงื่อนไขที่ใช้กับคำในการประพันธ์ เช่น การวางคำสลับที่ การซ้ำคำ หรือการวางคำในลักษณะต่างๆ ส่วน “กลอักษร” นั้น หมายถึง วิธีหรือเงื่อนไขที่ใช้กับตัวหนังสือหรือตัวอักษร (บุญเตือน ศรีวรพจน์ 2564: 165) รูปแบบของกลอักษรนั้นปรากฏในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยมาตั้งแต่จินตามณีของพระโหราธิบดีสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในจินตามณี เล่ม 1 ปรากฏกลอักษร 4 ชนิด คือ กลอักษรไทยนับ กลอักษรไทยหลง กลอักษรฤๅษีแปลงสาร และกลอักษรเลข (กรมศิลปากร 2558: 64-69) ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่ามีหนังสือแบบเรียนภาษาไทยที่ยังคงมีการอธิบายความรู้ด้านกลอักษรซึ่งสืบทอดตามอย่างจินตามณี ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น จินตามณีฉบับสมเด็จพระปรมาธิบดี ประถมมालา ของพระเทพโมลี (ฟิ่ง) วัดราชบูรณะ อักษรนิติของพระอมราภริรักษ์ิต (อมโร เกิด)¹ วัดบรมนิวาส เป็นต้น และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏหนังสือแบบเรียนเรื่อง “ปทานุกรม” แต่งเมื่อ พ.ศ. 2400 มีรูปแบบการเรียบเรียงเป็นคำกลอน และปรากฏกลอักษรถึง 8 ชนิด ซึ่งผู้แต่งนำหลักการและลักษณะของกลอักษรแต่ละชนิดมาสรุปไว้ เรื่องปทานุกรมนี้อีกเป็นหนังสือแบบเรียนเล่มสุดท้ายในการศึกษาระบบเดิม ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2414 ซึ่งประกาศให้ใช้แบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจให้เป็นหนังสือแบบเรียนหลัก

อย่างไรก็ตาม กลอักษรที่ปรากฏในหนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม ยังไม่มีการนำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงที่มา หรือการอธิบายหลักการและลักษณะของกลอักษรแต่อย่างใด ซึ่งในบทความตรวจสอบชำระหนังสือ

¹ใช้ตามหนังสืออักษรนิติ ฉบับกรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2564 ซึ่งการใช้ชื่อนำหน้านามเดิมนี้ เป็นธรรมเนียมเดิมของคณะธรรมยุติกนิกาย

แบบเรียนเรื่องปทานุกรม เมื่อ พ.ศ. 2564 มีการอธิบายกลอักษรไว้เพียง 2 ชนิดโดยสังเขป คือ กลอักษรไทยหลง และกลอักษรล้านเท่านั้น (ธนโชติ เกียรติณภัทร 2564: 22-24) ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงนำกลอักษรทั้งหมดจากปทานุกรมมาศึกษาวิเคราะห์ ดังที่จะอธิบายต่อไปในบทความนี้

ประวัติและเนื้อหาของหนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม

หนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม เรียบเรียงขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2400 ดังปรากฏพุทธศักราชในโคลงท้ายเรื่องดังนี้

๑ พุทธศาสน์สุเสร็จ

สองพัน

กับสร้อยวลันต์

สุดแล้ว

สองเดือนสิบสองวัน

ล่วงลับ

สำเร็จเสร็จประภรณ์แก้ว

วิเศษสร้อยสารสอน ทะ

(กรมศิลปากร 2564: 65)

โคลงดังกล่าวระบุ bahwa หนังสือปทานุกรมแต่งเมื่อ พ.ศ. 2400 ผ่านไปแล้ว 2 เดือน 12 วัน ซึ่งในอดีตนั้นการเปลี่ยน พ.ศ. จะเปลี่ยนที่เดือน 6 ในระบบจันทรคติ ดังนั้นเดือนที่แต่งหนังสือนี้แล้วเสร็จจึงตรงกับเดือน 8 สอดคล้องกับคำกลอนในท้ายเรื่องระบุไว้ว่าหนังสือปทานุกรมแต่งสำเร็จเมื่อเดือน 8 ปีมะเส็งนพศก จุลศักราช 1219 ความว่า “ปีมะเส็งนพศกเดือนอาสาร ศักราชล่วงไปแล้วใจเอ๋ย พรรสองร้อยสิบเก้าปีลุลับเลย เราเฉลยพจนสำเร็จสำเร็จจง” (กรมศิลปากร 2564: 63)

ผู้แต่งเรื่องปทานุกรมนั้นสันนิษฐานว่าเป็นพระปิฎกโกศล (อ่วม) แห่งวัดราชบูรณะ (ธนโชติ เกียรติณภัทร 2564: 12-14) เนื่องจากในคำกลอนระบุ bahwa ผู้แต่งมีนามเป็นภาษาบาลีว่า “ตรี” และ “กุศล” ในความว่า “โดย

บาฬีชื่อว่าตรีหนึ่งจำนง อนึ่งกุศลโดยประสงค์มคธคำ” คำว่า ตรี สื่อถึงพระไตรปิฎก และกุศล ตรงกับคำว่า โกศล ตรงกับสมณศักดิ์ “พระปิฎกโกศล” นอกจากนี้เนื้อหาดอนท้ายเรื่องปทานุกรมกล่าวถึงวิธีการเรียนภาษาบาลี และระบุว่าการเรียนบาลีและพระไตรปิฎกเป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน ผู้แต่งจึงน่าจะเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี และในหนังสือ ประชุมลำนํ้า ของหลวงธรรมาภิมณฑ์ (เถิก จิตรถึก) (2562: 24) อ้างถึงสูตรถลกอักษรไทยหลังจากหนังสือปทานุกรม โดยระบุว่าเป็นผลงานของพระปิฎกโกศล (อ่วม) วัดราชบูรณะ²

เอกสารต้นฉบับตัวเขียนของหนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรมเป็นสมุดไทยจำนวน 8 รายการ เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติ และมีอีก 1 รายการเป็นสมุดไทยขาว เก็บรักษา ณ ห้องสมุดประวัติศาสตร์ทหาร อนุสรณ์สถานแห่งชาติ จ.ปทุมธานี ใน พ.ศ. 2564 กรมศิลปากรได้ตรวจสอบชำระและพิมพ์เผยแพร่ โดยใช้สมุดไทยฉบับอนุสรณ์สถานแห่งชาติเป็นฉบับหลัก สอบทานร่วมกับสมุดไทย 8 รายการของหอสมุดแห่งชาติ (ธนโชติ เกียรติธนาทร 2564: 25-26)

หนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม ใช้รูปแบบคำประพันธ์ชนิดกลอนสุภาพ นำเสนอเนื้อหาตามหมวดหมู่มาตราตัวสะกด นับตั้งแต่มาตราแม่ ก กา ไปจนถึงแม่เกย โดยอธิบายความรู้ทางภาษาไทยแทรกอยู่ในแต่ละมาตรา เช่น คำแผลง การสะกดคำ การใช้เครื่องหมายต่างๆ หลักการแต่งฉันทและโคลง ฯลฯ จากนั้นจึงกล่าวถึงหลักการเรียนภาษาบาลี ในตอนท้ายเรื่องเป็นการบอกชื่อผู้แต่ง จากนั้นจึงเป็นอินทรวีเชียรฉันทขอพรจากเทพเจ้า และจบเรื่องด้วยโคลง 4 สุภาพ 1 บทและโคลง 4 กระทั่ง 2 บท เพื่อบอกรายละเอียดการแต่งต้นแบบของหนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม คือ ประถมมาลา ของพระเทพโมลี (ฟิ่ง) วัดราชบูรณะ แม้ว่าทั้งสองเรื่อง

² พระปิฎกโกศล (อ่วม) จำพรรษา ณ วัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ เป็นพระราชาคณะที่มีความรู้ความสามารถทางวิชาหนังสือไทยเป็นอย่างยิ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดให้เป็นกรรมการสอบความรู้พระภิกษุที่สมัครเป็นครูในโรงเรียนหลวง เมื่อ พ.ศ. 2418

นี้ใช้คำประพันธ์ต่างกัน กล่าวคือ ประถมมาลาใช้รูปแบบกลอนสวด หรือ คำกาพย์ (กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28) ส่วน ปทานุกรมใช้คำกลอนในการดำเนินเรื่อง แต่โครงสร้างเนื้อหาของทั้งสอง เรื่องนี้มีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ มีการลำดับเนื้อหาตามมาตราตัวสะกด ในแต่ละมาตราจะมีแทรกการอธิบายความรู้ทางภาษาไทย เมื่อจบเนื้อหา ทุกมาตราจะกล่าวถึงหลักการเรียนภาษาบาลี และส่วนท้ายเรื่องประกอบด้วยฉันทขอพรจากเทพเจ้า โคลงสี่และโคลงกระทู้บอกรายละเอียดการแต่ง อย่างไรก็ตาม หนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม มีการแต่งขยายเพิ่มจากประถมมาลา เช่น ประถมมาลาอธิบายมาตราแม่กนไว้เพียงตัวอย่างคำ พ้องเสียง “กาน” (การ กาฬ กาล กาณ กาญจน) ส่วนปทานุกรมอธิบายทั้ง คำพ้องเสียง กาน และยกตัวอย่างคำเพิ่มเติมในชุดคำพ้องเสียง “มาน” (มาร ประมาณ มालย) รวมทั้งคำที่สะกดด้วย ล ร ณ พ (กรมศิลปากร 2564: 33) เป็นต้น อีกทั้งความรู้ด้านประวัติศาสตร์นั้น ในประถมมาลาปรากฏเฉพาะ กลอักษรเลข หลักการแต่งโคลงสี่สุภาพ และตัวอย่างโคลงกลบทต่างๆ ไว้เท่านั้น (กรมศิลปากร 2562: 296, 305-313) ส่วนปทานุกรมมีการอธิบาย หลักการแต่งโคลงสี่สุภาพ รูปแบบคณะฉันท รวมทั้งกลอักษรชนิดต่างๆ

กลอักษรในหนังสือแบบเรียนเรื่องปทานุกรม

กลอักษรที่ปรากฏในปทานุกรมมีทั้งหมด 8 ชนิด ได้แก่ 1. กลอักษร วัฒนสังขยา 2. กลอักษรไทยหลง 3. กลอักษรไทยนับ 4. กลอักษรฤๅษีแปลง สาร 5. กลอักษรเลข 6. กลอักษรฝนแสนห่า 7. กลอักษรล้วน และ 8. กลอักษรศัพท์ ในส่วนของกลอักษรวัฒนสังขยา ผู้แต่งอธิบายแทรกไว้ในมาตรา แม่กต ส่วนกลอักษรอื่นๆ อธิบายไว้ในมาตราแม่กม และระบุว่ากลอักษรที่นำมาแสดงนี้เป็นการอธิบายโดยสังเขป ดังนี้

เราว่าไว้แต่ ย่ ภ ให้รู้ จงหมั่นดูในลิขิตประดิษฐ์สอน
พระประถมมาลาที่ว้าวร ยัง ย่ หย่อนให้ค้นหาจินตามุนี

(กรมศิลปากร 2564: 54)

คำกลอนข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งรวบรวมกลอักษรชนิดต่างๆ จากประณมมาลา และจินตามณีมาประมวลไว้ ด้วยเหตุนี้การอธิบายกลอักษรจากปทานุกรม จึงต้องอาศัยตัวอย่างกลอักษรจากประณมมาลา และจินตามณีนับต่างๆ มาประกอบการอธิบาย เนื่องจากปทานุกรมกล่าวเพียงหลักการโดยสังเขป มิได้แสดงตัวอย่างการใช้ไว้แต่อย่างใด

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือผู้แต่งปทานุกรมกล่าวว่าการเรียนกลอักษรต่างๆ ถือเป็นวิชาชั้นสูงสำหรับกุลบุตร “ผู้ดี” ความว่า

เราว่าไว้ให้เหน็บเนบับ ไว้สำหรับกุมารชาญไชยศรี
เปนสำรองของคู่กับผู้ดี พวกกระสิเหล้าไพรไม่คู่ควร

(กรมศิลปากร 2564: 54)

ความเป็นวิชาชั้นสูงของการเรียนกลอักษรเหล่านี้ ปรากฏมาตั้งแต่จินตามณี เล่ม 1 ที่กล่าวว่ากลอักษรเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากดังความว่า “ลับภกตริกยากลับ เล่ห์ล้ำกำบัง” และหากผู้ใดศึกษาก็จะได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ ความว่า “นรชนสนใจได้ ชื่อเชื้อเมธา” (กรมศิลปากร 2558: 68-69) ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดในเพลงยาวพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ที่กล่าวถึงการเรียนรู้วิชาอาลักษณ์และกลบทไว้ว่า

ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์ ทั้งเชื้อชาติชนผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมหัดฝึกศึกษาข้างอาลักษณ์ ล้วนรู้หลักพากย์พจนกลบทกลอน

(ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน 2554: 256)

กลอักษรทั้ง 8 ชนิดในปทานุกรม มีดังต่อไปนี้

1. กลอักษรวิณณสังขยา

กลอักษรวิณณสังขยา เป็นกลที่ใช้อักษรแทนตัวเลข คำว่า “วิณณสังขยา” หมายถึง การนับด้วยอักษร (วณฺณ-อักษร สังขยา-การนับ) ผู้แต่ง

ปทานุกรมอธิบายเรื่องนี้แทรกไว้ในมาตราแม่กต กลอักษรดังกล่าวมีที่มาจาก คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ซึ่งในปทานุกรมเรียกว่า “วัชเชียรสาร” คัมภีร์ดังกล่าวเป็นผลงานของพระสิริรัตนปัญญาเถระ พระเถระล้านนา เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. 2078 เนื้อหาเป็นการประมวลที่มาของธรรมสำคัญจากคถาต่างๆ (ลิขิต ลิขิตานนท์ 2540: 118) ผู้แต่งปทานุกรมนำเรื่องนี้มากล่าวไว้เพื่อต้องการอธิบายว่าในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะปรากฏการใช้พยัญชนะ ศ ษ ส ในส่วนที่ว่าด้วยวิณณสังขยา ความว่า

แต่ค่างไทยในคำภีร์มีไม่ชัด	จะกำจัดสะกดลงที่ตรงไหน
เพนแต่บอกออกสอง ส ภ เข้าใจ	มีอยู่ในสังขยาเป็นบาฬี
กะฎะยาทิณะธะพินดา	แสดงตั้งสังขยาคาถาสี
มีอรรถออกบอกว่าคาถานี้	ชื่อว่าสี่หะคะติอะธิการ
ท่านแก้ไว้ในฎีกาอุทาหรณ์	นามกรเขาเกษียรวัชเชียรสาร
จะชักมาว่าให้เห็นเป็นประธาน	สังเกตการณ์สังขยาเร่งอาทร

(กรมศิลปากร 2564: 46)

“กะฎะยาทิณะธะพินดา” ที่ผู้แต่งปทานุกรมกล่าวถึงนี้ มาจากคถาอธิบายหลักเกณฑ์วิณณสังขยาในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ความว่า

กฎยาทิณธพินดา	นวลสงขยาปกิตติตา
ปาติมณฑา ปญจสงขยา	สุณฺหา วุตตา สรา ฌนา

คำแปล อักษรมี ก, ฏ, ย เป็นต้น มี ฌ, ธ, ฬ เป็นที่สุด กำหนดให้ชื่อว่า นวลสังขยา

อักษรมี ป เป็นต้น มี ม เป็นที่สุด กำหนดให้ชื่อว่า ปญจสังขยา
สระทั้งหลาย ฌ และ น เรียกว่า สุณฺ

(พระสิริรัตนปัญญาเถระ 2512: 105)

ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะฎีกา กล่าวไว้เพิ่มเติมว่าคาถานี้มีชื่อเรียกว่า “สีหคตอิการ” ตรงกับที่ปทานุกรมระบุไว้ว่า “มีอรรถออกบอกว่าคาถานี้ชื่อว่าสีหคตอิการ” สาเหตุที่เรียกชื่อนี้เนื่องจากเนื้อหาในคาถากล่าวถึงเฉพาะอักษรตัวแรกและตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค เช่น ในกลุ่มนพสังขา ซึ่งกำหนดให้นับทีละ 9 อักษร มี 3 วรรค วรรคแรกเริ่มจาก ก ถึง ณ วรรคที่ 2 เริ่มจาก ฐ ถึง ฒ และวรรคที่ 3 เริ่มจาก ย ถึง ห ฯลฯ ซึ่งแย้ม ประพัฒน์ทอง อธิบายไว้ว่าลักษณะดังกล่าวน่าจะตรงกับคำโบราณที่เรียกคาถานี้ว่า “เสือข้ามห้วย” คือ “เหยียบฐานแรกแล้วก็โดดฉับไปเหยียบฐานปลายทีเดียว” (พระสิริรัตนปัญญาเถระ 2512: 238)

หลังจากกล่าวถึงคาถาในคัมภีร์แล้ว ผู้แต่งอธิบายหลักเกณฑ์ของกลอักษรวิณณสังขยา สันนิษฐานว่าผู้แต่งปทานุกรมแปลจากคาถาภาษาบาลีแล้วอธิบายขยายความตัวอักษรในแต่ละวรรคโดยละเอียดอย่างครบถ้วนเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังนี้

ว่า ก ข ค ฆ ง ทั้งวรรค	จ ฉ ช ฌ ประจักษ์แก้อักษร
หนึ่ง ฎ ฐ ท ฒ ณ สุนทร	ต ถ ท ธ ซ้อนปนแก้อำคำ
อนึ่ง ย ร ล ว ส ศ ษ	ทั้ง ห พ แก้วาจิอย่าผลิผลำ
เป็น ๓ วรรคพรรคละเก้าเข้าใจจำ	เป็น ๒๗ คำจงสำคัญ
ขึ้นจะสังขยาปรากฏบท	หนึ่งกำหนดห้าคำจำให้มั่น
คือ ป ผ พ ภ ม ห้านั้น	ชื่อว่าปัญจะสังขยาในบาฬี
อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ	อีก ญ น กาโรปนทะเลสี่
ชื่อว่าสุญญักขะราสญญามี	หนึ่งท่านชี้ให้ลึกจิตคิดตรึกตรา

(กรมศิลปากร 2564: 46)

คำกลอนข้างต้นอธิบายได้ว่า กลอักษรวิณณสังขยา แบ่งกลุ่มอักษร 3 กลุ่ม คือ นพสังขยา เบญจสังขยา และสุญญักขรา อักษรในแต่ละกลุ่มใช้แทนตัวเลขต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. นพสังขยา (หรือนวสังขยา แปลว่านับจำนวนเก่า) แบ่งอักษรเป็น 3 วรรค วรรคแรกเริ่มจาก ก ถึง ณ วรรคที่ 2 เริ่มจาก ฎ ถึง ฐ และวรรคที่ 3 เริ่มจาก ย ถึง ฬ ในแต่ละวรรคใช้ตัวเลขไทยแทนพยัญชนะต่างๆ ดังนี้

กขคฌง	จฉซฌ	ฎฐทฒณ	ตถธ	ยรลวศษสหฬ
๑๒๓๔๕	๖๗๘๙	๑๒๓๔๕	๖๗๘๙	๑๒๓๔๕๖๗๘๙
(12345	6789)	(12345	6789)	(123456789)

2. เบญจสังขยา (แปลว่านับจำนวนห้า) เป็นการนับอักษรในวรรค ป กำหนดให้อักษร ปผภม แทนด้วยเลขไทย ๑๒๓๔๕ (12345) ตามลำดับ

3. สฤณัญขรา คือกลุ่มสระและอักษรที่แทนด้วยเลข ๐ ได้แก่ สระ อ ออ อี อี้ อุ อู เอ โอ และ ญ น

ผู้แต่งปทานุกรมได้กล่าวสรุป “สูตร” โดยจัดเรียงกลุ่มอักษรที่ใช้ตัวเลขอีกครั้งหนึ่ง ความเป็นว่า

ว่า ก ฎ ย ป เขียนเลขหนึ่ง	ข ฐ ร ฬ พึงสองเลข
เขียน ค ท ล พ เลข ๓ นา	ลีเลขา คี ฌ ฒ ว ภา
ท่านให้เขียนเลขที่ห้า นั้น	จงสำคัญ คิง ณ ม ศ
สี่วรรณหายลเพียง พ	จะแก้ ต่ บทสี่ตรีวรรณ
จ ต ษ นั้นาเลขาหก	ณ ถ ส ท่านยกเจ็ดเลข
เขียนเลขแปดนั้น ช ท ห นา	ณ ฐ พ เก้าเลขาพึงเขียนควร

(กรมศิลปากร 2564: 46)

การนับเลขของกลอักษรวิณณสังขยาในภาษาบาลีนั้น ให้พิจารณาจากพยัญชนะต้นของพยางค์ เป็นหลัก พยัญชนะตัวแรกในด้านซ้ายสุด แทนหลักหน่วย อักษรตัวต่อไปเป็นหลักสิบ ร้อย พัน ฯลฯ ไปตามลำดับ หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าให้อ่านย้อนจากด้านขวาไปซ้าย เช่น คำว่า “กัมปายา” ถอนกลโดยการแทนค่าตัวเลขในแต่ละพยัญชนะออกมาเป็น

๑๘๑๑ (1811) (ก=๑ (1), ห้= ๘ (8), ปา= ๑ (1), ยา= ๑ (1)) จัดเรียงใหม่ โดยอ่านจากขวาไปซ้ายจะได้ว่า ๑๑๘๑ (1181)³ (พระสิริรัตนปัญญาเถระ 2512: 106-107)

การใช้กลอักษรวันณสังขยาในข้อความภาษาไทยนั้น ปรากฏอยู่ใน หนังสือแบบเรียนเรื่องอักษรนิติ ของพระอมราภิรักขิต (อมโร เกิด) วัดบรมนิวาส ดังนี้

๑ อายุ ประมาณ กญน ปีเปน คออา ฤดูเปน กขญน เดือนเปน
ฐฒออี กิ่งเดือนเปน ลหอุอุเอ ราตรีเปน ฉญนโอ ภัตรเวลา อธิก
มาศอิทวาร ปักษถ้วนปักษชาติ ไม่คิด คิดแต่สามสิบวันเปนเดือน
สิบสองเดือนเปนปีเท่านั้น ๗๖

(กรมศิลปากร 2564: 156)

ข้อความที่ปรากฏในอักษรนิติเมื่อนำตัวเลขมาแทนตัวอักษร สามารถ ถอนกลและอ่านได้ดังนี้

๑ อายุ ประมาณ	100	ปี	เป็น	300	ฤดู
	300	ฤดู	เป็น	1200	เดือน
	1200	เดือน	เป็น	2400	กิ่งเดือน
	2400	กิ่งเดือน	เป็น	36000	ราตรี
	36000	ราตรี	เป็น	72000	ภัตรเวลา

สันนิษฐานว่าพระอมราภิรักขิต (อมโร เกิด) นำรูปแบบวันณสังขยา จากคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ มาปรับปรุงใช้เป็นกลอักษรในภาษาไทย สังเกต ได้จากการนับเลขในหลักหน่วยเริ่มจากเลขที่อยู่ขวาสุดตามทิศทางการเขียน

³ คำว่า กหปายา หรือ หังปายา ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุว่า เกณฑ์สำหรับลบพุทธศักราช (พ.ศ.) เป็นจุลศักราช (จ.ศ.) ตรงกับเลข 1181 เช่น ต้องการ เทียบ พ.ศ. 2565 เป็น จ.ศ.ให้นำเลขกหังปายาไปลบ ดังนี้ 2565-1181 = 1384 ดังนั้น พ.ศ. 2565 จึงตรงกับ จ.ศ. 1384

เลขในอักษรไทย ต่างจากการนับในภาษาบาลีที่เริ่มนับเลขหลักหน่วยจากเลขที่อยู่ซ้ายสุด และอาจกล่าวได้ว่าอักษรนิติเป็นหนังสือแบบเรียนเก่าสุดฉบับหนึ่งที่พบการอธิบายกลอักษรวิณสังขยาพร้อมกับแสดงตัวอย่างการใช้ไว้อย่างครบถ้วน และอาจเป็นที่มาของกลอักษรวิณสังขยาที่ปรากฏในปทานุกรม

2. กลอักษรไทยหลง

กลอักษรไทยหลง กำหนดให้ใช้ตัวอักษรหนึ่งแทนอีกตัวอักษรหนึ่ง เช่น ก แทน ง, ข แทน ค ฯลฯ ในปทานุกรมนำเสนอสูตรถอนกลดังกล่าวไว้ มีลักษณะเป็นคู่อักษรสำหรับท่องจำ โดยยึดตามเสียงพยัญชนะต้นของแต่ละคำ เช่น กาเหงา หมายถึง อักษร ก คู่กับ ง (อักษร ก ใช้แทน ง และในขณะเดียวกันอักษร ง ใช้แทน ก), เจ้าอยู่ หมายถึง อักษร จ คู่กับ ย, เขาคุ หมายถึง อักษร ข คู่กับ ค เป็นต้น ดังนี้

ไทยหลงนั้นท่านเอา ก ไปปน ง	เอา ข ไปปน ค กลับหันหวน
จะผูกไว้ให้รู้ความตามกระบวน	จงใคร่ครวญดูให้ดีที่สุนทร
กาเหงาเจ้าอยู่เขาคูขัน	ตนนั้นโบกทงลงร่อน
ซังโอโอหังสังวร	ฆ่าฉานญาณทรซ้อน ฌ
ไปมาผ่าพวงผ่า	ไฟ ฮี พี ภา ด เปน ถ
จงจำเอาเลาความตามแต่ ภา	ประดิษฐ์ ต่ หกตอนอักษรไทย

(กรมศิลปากร 2564: 53)

อย่างไรก็ตามสูตรถอนกลในหนังสือปทานุกรมเป็นการกล่าวเพียงโดยย่อเพื่อให้ผู้อ่านพอรู้จักลักษณะของกลอักษรไทยหลงในภาพรวม จึงมิได้กล่าวครบทุกตัวอักษร ดังนั้น ผู้อ่านจึงต้อง “ค้นหาจินดามณี” เพื่อศึกษาเพิ่มเติม ในจินดามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต แสดงสูตรถอนกลอักษรไทยหลง ซึ่งเรียกว่า “สูตร ก ข ใหญ่” ที่เป็นคู่อักษร และแผนผังที่มีเส้นเชื่อมโยงในแต่ละอักษร ดังนี้

๑ กเงา เขาคู ชูคา จาเย เฉข้า ชำเฌา เฌามา
 ญาเท ญฐ ญณา ดาถ ตนุ ทูเบา เหาฬี ปี่เม เผพิ
 พิสา ภาโพ โรเล เวลี หือ ทุะ๑๑
 * กขขคฌฌ ฌขฌฌฌ ฌฌฌฌ ฌฌฌฌ ฌฌฌฌ ฌฌฌฌ ฌฌฌฌ ฌฌ ๑๑

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 2560: 106)

สันนิษฐานว่าผู้แต่งหนังสือปทานุกรม น่าจะแต่งสูตรอนกอลอักษร
 ไทยหลงโดยอาศัยเค้าโครงจากจินตามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต สำหรับ
 ตัวอย่างกลอักษรไทยหลงจากจินตามณี เล่ม 1 มีดังนี้ (กรมศิลปากร 2558: 67)

กลอักษรไทยหลง

อนกอล

๑ ดสาจงลสลาทาบตัปป ฌภาถาร	๑ ถวายกรรวรบาทน้อม ฌภสตาล
โหดหัตตนลึรางลาต ฌลาทงเฐ้า	โอนอ่อนตรึลากรารณ ฌกราบเกล้า
ฌุบชุตหฤจมาต ฌลลฌฌ	พทฌนอดุฌยปาน สรรเพช
ฌงอปล่บงเวฌั่ว ฌำฌ็ฌตยาร	ปทหม่มฌเกสฌ้า ฌำฌ็ฌฌฌฌ
๑ ฌังฌลสลาฌลัฌ ฌีวสวถิ	๑ อักสรวรสารสร้อย สีสวสติ
สติถาตาสลันต ฌนัฌไส้	ฌนิตานาริรัตน ฌแต่งไว้
ฌุทรรฌรฌผลลัถ ฌ็ฌ็ฌฌีห	ยุดลฌลฌฌฌพรต ฌ็ฌฌฌ
ฌีหไบอรฌพฌกไธ ฌายหำฌเมตผล	คือไทหลงฌงให้ ฌาฌอ้างเปฌผล

3. กลอักษรไทยนับ

ปทานุกรมกล่าวถึงกลอักษรไทยนับว่ามี 2 ชนิด คือ ไทยนับสาม และ
 ไทยนับห้า โดยกล่าวถึงเพียงลักษณะของกลอักษรไว้โดยสังเขป ดังนี้

- ๑ ไทยนับนั้นท่านนับแต่นำมา สามแล้วห้าตามติดลิกขิตไช
 นับถึงสามถว่าห้าเขียนตราไว้ นับไปได้เขียนเคียงเรียงกันมา

(กรมศิลปากร 2564: 53)

อย่างไรก็ตามปทานุกรมมิได้ยกตัวอย่างข้อความที่ใช้กลอักษรไว้ จึง
ต้องนำตัวอย่างจากจินตามณี เล่ม 1 มาอธิบายเพิ่มเติมในที่นี้ ส่วนกลอักษร
ไทยนับสามนั้น จินตามณี เล่ม 1 มีตัวอย่างข้อความดังนี้

เรขเอสยเดชุเณภธสาอัธระดงสัถ

รณมอคำธุกพรพรีศรัคพพจง

บไภฤตทกยนัระเบฬลลัคศ

เล็เรณปงเนร็ปบ่อนนงแร้วขทิงเหมม

(กรมศิลปากร 2558: 67)

การถอนกลอักษรไทยนับสาม มีหลักการนับอักษรดังนี้

1. พยัญชนะแต่ละตัวนับเป็น 1 อักษร รวมทั้งสระหน้า คือ ไ- ใ- โ-
ใหนับ 1 อักษรเช่นกัน

2. สระ แ- ใหนับแยกเป็น 2 อักษร คือ แ- , เ-

3. สระหลัง (-ะ -า -ำ) สระบน (ิ ี ึ ื ึ) และสระล่าง (ุ ู) ให้รวมกับพยัญชนะนับเป็น 1 อักษร

วิธีการถอนกลใหนับทีละ 3 อักษรไปจนสุดวรรค และใหนับวนไป
จนหมดทุกอักษรในวรรค และอักษรลำดับที่ 3 คืออักษรที่จะนำออกมา
ใช้ ดังเช่น

1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2			
เ	ร	ข	เ	อ	อ	ส	ย	เ	ด	ศุ	เ	ง	ภ	ธ	สา	อั	ล	ระ	ด	ง	สั	ถ

นับครั้งที่ 2 ใหนับลำดับต่อจากอักษรสุดท้ายในการนับครั้งที่ 1 วน
กลับมาที่ต้นวรรค แล้วนับไปจนสุดวรรค จะได้ข้อความว่า “แสดงสาระสั”

3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1			
เ	ร	ข	เ	อ	อ	ส	ย	เ	ด	ศุ	เ	ง	ภ	ถ	สา	อ	ล	ระ	ด	ง	ส	ถ

นับครั้งที่ 3 ให้นับลำดับต่อจากการนับครั้งที่ 2 วนกลับมานับใหม่จนสุดข้อความในวรรค จะได้ข้อความว่า “รอยศุภัตถ”

2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
เ	ร	ข	เ	อ	อ	ส	ย	เ	ด	ศุ	เ	ง	ภ	ถ	สา	อ	ล	ระ	ด	ง	ส	ถ

เมื่อนำอักษรจากการนับในแต่ละครั้งมารวมกันจะได้ข้อความในบาทแรกของโคลงที่ว่า “ขอแกลงแสดงสาระสร้อย ศุภัตถ” และเมื่อถอนกลออกมาทั้งหมดจะได้โคลงสี่ 1 บท ดังนี้

กลอักษรไทยนับสาม

ถอนกล

เรขเอสยเดชุภังภธสาอ์ลระดงลัถ

๑ ขอแกลงแสดงสาระสร้อย ศุภัตถ

รนมอคำธุกพรพร์ศร์ดพพจ

มธุศพจนคำพร์ด

พรอกพร้อง

บไภคททยนัระเบหัลลัคค

ไทลับนัภกณบัต

โดยเลศ

เลเริณปงเนร้บ้อนนงเร้าขทิเซงหม

เพนบ้นเทิงเริงร้อง

ร่าเหล้นเพนเซม ฯ

ส่วนกลอักษรไทยนับ 5 มีหลักการอย่างเดียวกับกลอักษรไทยนับสาม แต่มีความแตกต่างกันคือ กลอักษรไทยนับห้าจะนับทีละ 5 อักษร ในจินตามณี เล่ม 1 ปรากฏตัวอย่างข้อความ และเมื่อถอนกลจะได้โคลงสี่ 1 บท ดังนี้ (กรมศิลปากร 2558: 67)

กลอักษรไทยนับห้า

ถอนกล

รแก้วอวัชโภภรณ์ดวสไลย

๑ อักษรบรรพทรงไว้

โดยขบวน

ชีสัทพเนรณลลัซวเนหอนสแย

เล่ห์เหล้นเปนเสสรวล

ขึ้นช้อย

ท้าวร่ำล่ำสำนนวนารเซน

ลำน่ำทำสำรวน

เร้นชร่อน

กตยนลัตริยาคบฤถักณภูกอพันา

ลัภภูกตฤกตริถ้อย

ยากพันคณนา

4. กลอักษรฤๅเปลี่ยนแปลงสาร

ปทานุกรมกล่าวถึงกลอักษรฤๅเปลี่ยนแปลงสารไว้ความว่า “หนึ่งฤๅเปลี่ยนแปลงสารวิจารณ์ก่อน เอาอักษรหลังไพล่ไปเปนหน้า” (กรมศิลปากร 2564: 53) กลอักษรดังกล่าวมีลักษณะการเรียงอักษรสลับกัน โดยนำอักษรตัวหลังมาไว้หน้า และนำอักษรตัวหน้าไปไว้หลัง (หลวงธรรมาภิมณฑ์ 2562: 23) ในจินตามณี เล่ม 1 แสดงกลอักษรฤๅเปลี่ยนแปลงสารเป็นโคลงสี่ 2 บท สามารถถอนกลได้ดังนี้ (กรมศิลปากร 2558: 68)

กลอักษรไทยหลง

ถอนกล

๑ ลิขิตศิครเทไท

ณลบา

๑ ลิขิตอิศเรศไต้

นฤบาล

งฟถึ้นท่วซารสา

มนุหน้าห

พงถึถึ้นช่าวสาร

หนุ่มเหน้า

รรคาทุศเรนธา

งยละลูงถึยล

มรรคาทุเรศสถาน

ยงลู่ ถึงเลย

มอ้ายยศรณจพจ้า

นนิเข้าอพิไคไ

อ้ามฤตยรศพจนเจ้า

เน้นชาเพื่อไค

๑ กอรรพวนษกลันวล

งลพเลพา

๑ อักษรวรลัษณล้วน

เพลงพาล

อชีษิฏงลปแรสา

บลิวไ

ชื่อฤๅเปลี่ยนแปลงสาร

สืบไว้

ดลัณยลัปเนยพืเณอลกรกา

ยลากบลัก

ผลัดเปลี่ยนเพี้ยนกลอนการ

กลายกลับ

นสทท์เหล่บลัหไ

นอ่านลัหเนปเมษกะ

สนเทห์เล่ห์ลัปให้

อ่านเหล้นเปนเกษมา

5. กลอักษรเลข

กลอักษรเลข เป็นกลที่ใช้ตัวเลขไทยแทนสระและวรรณยุกต์ ในปทานุกรมอธิบายไว้ดังนี้

อักษรเลขนั้นเอาเลขเป็นไม้ตรา ผนแสนหาใช้เลขหมดสะกดกัน
 ๑ ๑ ๒ เอาเป็นอุตุคะเน ๓ เปนเอ เลข ๔ เปนวิสัย
 ๕ เป็น ผัด ๖ เป็น โอ ให้สำคัญ ๗ พินธุ ผัน ๘ โอ เอา ๙ เป็น อา

(กรมศิลปากร 2564: 53)

คำกลอนข้างต้นสรุปได้ว่ากลอักษรเลขกำหนดให้ใช้เลขไทยแทนสระดังต่อไปนี้

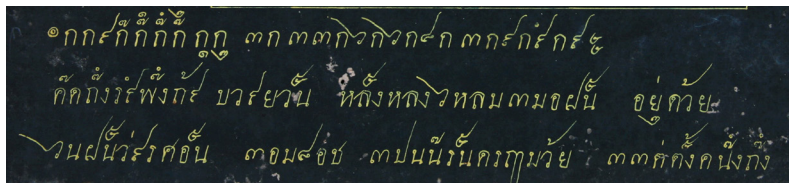
๑ (1) =	ุ	๖ (6) =	เ-
๒ (2) =	ู	๗ (7) =	ิ
๓ (3) =	เ- (๓๓ (33) = แ-)	๘ (8) =	โ-
๔ (4) =	-ะ	๙ (9) =	-า
๕ (5) =	-		

สำหรับ สระประสมนั้นใช้ตัวเลขไทยข้างต้นมาประกอบในรูปคำ เช่น รูปสระ เ- อ แทนด้วย ๓-๖ ดังตัวอย่างในคำว่า ๓๓เครื่อง (เครื่อง)

อักษรเลขปรากฏอยู่ในแบบเรียนหลายฉบับ เช่น จินตามณี เล่ม 1 จินตามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต ประถมมาลา เป็นต้น อย่างไรก็ตามในจินตามณีเล่ม 1 กำหนดให้เลข ๔ (4) แทนเครื่องหมายผนทอง - ความว่า “เลข ๔ เปนผนทองบนพินหัว” (กรมศิลปากร 2558: 65) ส่วนประถมมาลาของพระเทพโมลี (พิ้ง) วัดราชบูรณะ กำหนดให้เลข ๔ (4) แทนเครื่องหมายวิสัยนี้ -ะ ในความว่า “๔ ใช้เล่ห์ทีะ” แสดงให้เห็นว่าปทานุกรมรับแบบอย่างมาจากประถมมาลาอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากใช้สูตรถอนกลอย่างเดียวกันนั่นเอง

ตัวอย่างการกลอักษรเลข เช่น

จินตามณี ฉบับจุลศักราช 1144

ภาพที่ 1 กลอักษรเลขจากจินตามณี ฉบับจุลศักราช 1144

(ที่มา: “จินตามณี ฉบับบริบูรณ์”, จ.ศ.1144, เลขที่ 60, หอสมุดแห่งชาติ)

ถอนกล ๑ ก กา กิ กี่ กี้ กุ ฦ เก แก ไก ใ กอ เกา กำ กะ
คิดถึงรำพึงถ้ำ บวรายวัน หลังหลงไหลมเมอฝัน อยู่ด้วย
ในฝันวาร์ศอัน เอมโอช เปนนีรันดรฤม้วย แต่ตั้งคะนึ่งถึง

ประถมมาลา

ภาพที่ 2 กลอักษรเลขจากประถมมาลา

(ที่มา: “ประถมมาลา”, ม.ป.ป, เลขที่ 99, หอสมุดแห่งชาติ)

ถอนกล ๑ รู้สิ้นเสรีจสรพ์ ดังเครื่องประดับ สำหรับผู้ชาย คิดแต่ง
แต่ย่อ แต่ข้อแยบคาย แต่ต้นจนปลาย บรรยายจบลง ๓๖๐

6. กลอักษรฝนแสนห้า

กลอักษรฝนแสนห้า เป็นกลอักษรที่กำหนดให้ใช้ตัวเลขและจำนวนจุด
ที่กำกับอยู่ใต้ตัวเลขแทนพยัญชนะในแต่ละวรรค ปทานุกรมอธิบายไว้ดังนี้

๑ จุดหนึ่งจนถึง ๑ ห้าจุด ก็ให้หยุด ๑ แต่แค่จุดห้า
เขียนเลข ๒ จุดหนึ่งถึงเบญจ หยตสองมาเขียนเลข ๓ เรียงตามตอน
จนเลข ๗ จุดหนึ่งถึงห้าจุด ก็ ภา สุตเจ็ดวรรคสิ้นอักษร

แล้วว่า ก ข ข ต่ เรียงตอน จนถึงท่อน ๗ หัวจุดสุดท้ายเพียง ๑

ทั้งนี้ใช้ได้ชี้ฝนแสนห้า

(กรมศิลปากร 2564: 53)

กลอักษรฝนแสนห้า กำหนดให้ใช้รูปพยัญชนะ 35 ตัว ในชุดแม่อักษร ก ข เล็ก (ไม่นับ ฮ) แบ่งพยัญชนะออกเป็น 7 วรรคในแต่ละวรรคมีพยัญชนะ 5 ตัว ใช้สัญลักษณ์คือตัวเลขไทยที่มีจุดกำกับอยู่ข้างใต้ ตัวเลขดังกล่าวเป็นเลขประจำวรรค ส่วนจุดข้างใต้นั้นมีจำนวนตั้งแต่ 1 จุด ไปจนถึง 5 จุด เรียงลำดับจากบนลงล่าง ใช้แทนลำดับพยัญชนะในแต่ละวรรค ดังแผนผังต่อไปนี้

ก	ข	ฃ	ค	ค		ฅ	ง	จ	ฉ	ช		ซ	ฌ	ญ	ด	ต		ถ	ท	ธ	น	บ
๑	๑	๑	๑	๑		๒	๒	๒	๒	๒		๓	๓	๓	๓	๓		๔	๔	๔	๔	๔
๐	๐	๐	๐	๐		๐	๐	๐	๐	๐		๐	๐	๐	๐	๐		๐	๐	๐	๐	๐
		๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐
			๐	๐				๐	๐	๐				๐	๐	๐				๐	๐	๐
				๐	๐				๐	๐					๐	๐					๐	๐
					๐					๐						๐						๐
ป	ผ	ฝ	พ	ฟ		ภ	ม	ย	ร	ล		ว	ส	ห	ฬ	อ						
๕	๕	๕	๕	๕		๖	๖	๖	๖	๖		๗	๗	๗	๗	๗						
๐	๐	๐	๐	๐		๐	๐	๐	๐	๐		๐	๐	๐	๐	๐						
		๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐						
			๐	๐				๐	๐	๐				๐	๐	๐						
				๐	๐					๐					๐	๐						
					๐											๐						

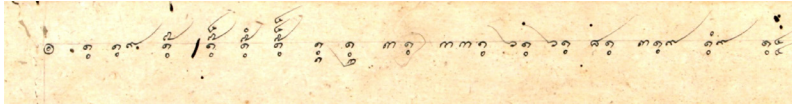
(บุญเตือน ศรีวรพจน์ 2564: 172)

ส่วนสระที่ใช้นั้น ใช้สัญลักษณ์แทนด้วยเลขไทย ซึ่งเป็นชุดเดียวกับกลอักษรเลข คือ ๑ (1) = ๑, ๒ (2) = ๒, ๓ (3) = ๓, ๔ (4) = ๔, ๕ (5) = ๕, ๖ (6) = ๖, ๗ (7) = ๗, ๘ (8) = ๘ และ ๙ (9) = ๙

กลอักษรฝนแสนห้าที่ปรากฏในปทานุกรมนี ในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยเล่มอื่น ใช้ชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น “ฟองหุซัง” (จินตามณี, เลข

ที่ 28) หรือ “เสียงกุ่มกาม” (จินตามณี, เลขที่ 16) และในจินตามณี ฉบับสมุดไทยเลขที่ 239 ระบุว่า “กลดั่งนี้ชื่อว่าเสียงกุ่มกามก็ว่า เรียกฝนแสนห่า ก็เรียก” (บุญเตือน ศรีวรพจน์ 2564: 443)

ตัวอย่างการใช้กลอักษรฝนแสนห่า เช่น

ภาพที่ 3 กลอักษรฝนแสนห่าจากจินตามณี เลขที่ 16
(ที่มา: “จินตามณี”, ม.ป.ป., เลขที่ 16, หอสมุดแห่งชาติ)

ถอนกล ๑ ก กา กิ กี่ กี้ กุ กู เก แก ไก ไก โก เกา กำ กะ

7. กลอักษรล้วน

กลอักษรล้วน เป็นกลอักษรที่กำหนดให้ใช้พยัญชนะแทนสระและเครื่องหมายต่างๆ ในปทานุกรมระบุรายละเอียดไว้ดังนี้

ที่ชื่อว่าอักษรล้วนควรคิด ขั

มีสามหย่างต่างกันครันครัน กา จะ ย่ แต่หย่างหนึ่งฟังเปนทาง

ท่านเอาอักษรไทยใช้แทนพินธุ ใช้แทนไม่ได้สิ้นไม่ขัดขวาง

อ แทน เอก ณ แทน โท ห โอพลัง ฝ แทน ผัด ว วาง วิสัณขะนี้

ร แทน เอ ฮ แทน นฤคหิต เร่งใคร่คิด ย แทน โอ ให้ถ้วนถี่

ฒ แทน อา ฤ แทน อิ ฤ แทน อี ฦ ฦ นี้ แทน อุ อุ จงดูเอา

ภ แทน อี ภา แทน อี นี้ล้วน เร่งใคร่ครวญดูให้แจ้งแกลงเล่า

(กรมศิลปากร 2564: 53-54)

ข้อมูลข้างต้นสรุปได้ดังนี้

อ	=	ั	ร	=	เ	ฤ	=	็
ณ	=	ุ	ฮ	=	ิ	ฦ	=	ุ

ฟ	=	โ-	ย	=	ไ-	ณ	=	-
ฝ	=	-	ฒ	=	-า	ภ	=	-
ว	=	-ะ	ฤ	=	-ิ	ฎ	=	-

กลอักษรล้วนเป็นกลอักษรที่ไม่ปรากฏในจินตามณี เล่ม 1 แต่ปรากฏในจินตามณีฉบับอื่นๆ เช่น จินตามณี ฉบับสมุดไทยเลขที่ 290 (นามศัพท์ วุตโตทัย, เลขที่ 290) หรือ จินตามณีฉบับพญาธิเบศ (จินตามณี, เลขที่ 52) กลอักษรล้วนมี 2 ชุด คือ อักษรล้วนน้อย และอักษรล้วนใหญ่ จินตามณีทั้งสองฉบับระบุข้อมูลพยัญชนะที่ใช้แทนสระและเครื่องหมายต่างๆ ไว้ตรงกัน โดยส่วนใหญ่ และเมื่อนำข้อมูลจากจินตามณีทั้งสองฉบับมาเปรียบเทียบกับปทานุกรม พบว่ากลอักษรล้วนในปทานุกรมตรงกับอักษรล้วนใหญ่ และใช้พยัญชนะตรงกับอักษรล้วนใหญ่ในจินตามณี เลขที่ 290 ดังตารางต่อไปนี้

ชนิดกลอักษร สระ และ เครื่องหมาย	อักษรล้วนน้อย		อักษรล้วนใหญ่		
	จินตามณี ฉบับพญาธิเบศ	จินตามณี เลขที่ 290	จินตามณี ฉบับพญาธิเบศ	จินตามณี เลขที่ 290	ปทานุกรม
๑	ฟ	ฟ	ฒ	ฒ	-
า	ฆ	ฆ	ฆ	ฒ	ฒ
ิ	พ	พ	ฤ	ฤ	ฤ
ึ	พร	พร	ฎ	ฎ	ฎ
๙	พณ	พณ	ภ	ภ	ภ
๙	พรร	พรร	ฎ	ฎ	ฎ
๙	ณ	ณ	ณ	ณ	ณ
๙	ด	ด	ณ	ณ	ณ
๙	อ	อ	ร	ร	ร
แ	ออ	ออ	รร	รร	-
ไ	ล	ล	ยย	ยย	ย
ใ	ม	ม	ยย	ยย	-
โ	ภ, ฮ*	อ	ฬ	ฬ	ฬ

ชนิดกลอักษร สระ และ เครื่องหมาย	อักษรลำน้อย		อักษรลำนใหญ่		
	จินตามณี ฉบับพญาธิเบศ	จินตามณี เลขที่ 290	จินตามณี ฉบับพญาธิเบศ	จินตามณี เลขที่ 290	ปทานุกรม
◌	ณ	ณ	ภ, ฮ*	ฮ	ฮ
◌	ฝ	ฝ	-	-	ฝ
◌	ธ หรือ ฮ	ธ	ธ	อ (" = ออ)	อ
◌	ท	ท	ณ	ณ	ณ
◌	ว	ว	วว	วว	ว
◌	-	-	ออ	-	-

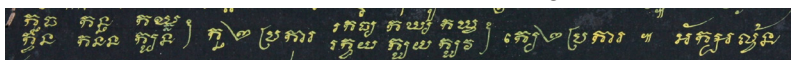
*หมายเหตุ ข้อความอักษรขอมใช้ตัวอักษร ภ ส่วนข้อความอักษรไทยใช้อักษร ฮ

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าพยัญชนะบางตัวในแบบเรียนแต่ละฉบับใช้ต่างกัน เช่น ในชุดอักษรลำนใหญ่ จินตามณีฉบับพญาธิเบศ ใช้ ธ แทน ◌ และ ณ แทน ◌ ส่วนจินตามณีเลขที่ 290 และปทานุกรม ใช้ อ แทน ◌ และ ณ แทน ◌ สันนิษฐานว่าเกิดจากการคัดลอกต้นฉบับที่ทำให้พยัญชนะเปลี่ยนรูป ดังเห็นได้จากสัญญาณของอักษร ธ-อ และ ณ-ณ ที่มีความคล้ายคลึงกัน

ตัวอย่างการใช้กลอักษรลำนที่ปรากฏในจินตามณีฉบับต่างๆ เช่น

จินตามณีฉบับพญาธิเบศ

ข้อความอักษรขอมไทย (กลอักษรลำนใหญ่)

ภาพที่ 4 ข้อความอักษรขอมที่ใช้กลอักษรลำนใหญ่จากจินตามณีฉบับพญาธิเบศ

(ที่มา: จินตามณี, ม.ป.ป., เลขที่ 52, หอสมุดแห่งชาติ)

กุนธ กนุน กขน กธน กนน กขน	กน 2 ประการ	รกธย กขย กขว รกธย กขย กขว	เกย 2 ประการ ๓ อักษรลำน
ถอนกล ก่น กนน กาน ก่น กนน กาน	กน 2 ประการ	เก่ย กาย กาว เก่ย กาย กาว	เกย 2 ประการ ๓ อักษรลำน

ข้อความอักษรไทย (กลอักษรล้นใหญ่)

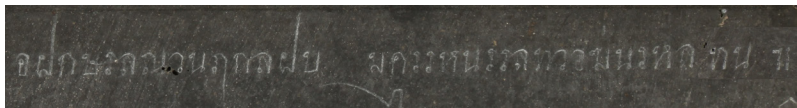
ภาพที่ 5 ข้อความอักษรไทยที่ใช้กลอักษรล้นจากจินตามณีฉบับพญาธิเบศ
(ที่มา: “จินตามณี”, ม.ป.ป., เลขที่ 52, หอสมุดแห่งชาติ)

ข กธน กนณ กชน กณน กฏน กฏน กฏน กฏน กฏน กฏน รกน รรกน ผกน กอน
กวน รกยณ รกอน รกณ วว

ถอนกล

๑ ก่น กนณ กาน กิน กีน กีน กีน กูน กูณ เกณ แกน โจน กอน
กวน เกยนิ เกอิน เกิน ะ

จินตามณี เลขที่ 290

ภาพที่ 6 ข้อความกลอักษรล้นจากจินตามณี เลขที่ 290
(ที่มา: “นามศัพท์วุฒโตทัย”, ม.ป.ป., เลขที่ 290, หอสมุดแห่งชาติ)

อฝภษรลณวนภกลฝบ มครรหรรลทวอชนรททท ท

ถอนกล

อักษรล้นภกลับ ใครเห็นแล้วอ่านเหล้น ท

(อักษรล้นลึกลับ ใครเห็นแล้วอ่านเล่น –

ข้อความนี้ใช้พยัญชนะชุดอักษรล้นน้อยและอักษรล้นใหญ่)

8. กลอักษรศัพท์

ปทานุกรมกล่าวถึง “กลอักษรศัพท์” ไว้ในคำกลอนเพียง 2 บรรทัด
ความว่า “อักษรคัณฑ์นั้นใช้ไม่บรรเทา ท่านยกเอาพิณรุสกดในบทกลอน”
(กรมศิลปากร 2564: 54) สันนิษฐานว่ากลอักษรดังกล่าวตรงกับ “กลอักษร
สรว” ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพระคัมภีร์จินตามณี พระไกรอภัยธิษฐาน ของฉันทิชัย
กระแสดินทร์ เนื่องจากคำว่า “สรว” เป็นคำในภาษาสันสกฤตคือ สรว หรือ

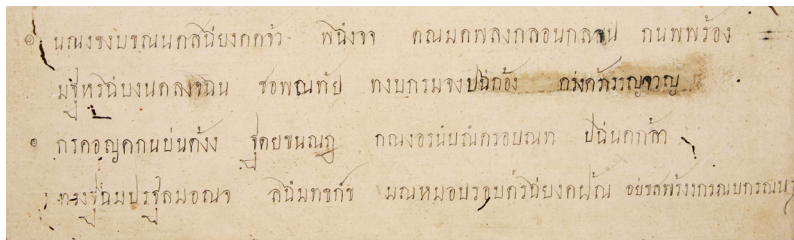
สรว ในคำไทยแผลง ว เป็น พ ใช้ว่า “สรวพ” พ้องเสียงกับคำว่า “ศัปท์” หรือ “ศัพท์” ที่ปรากฏในปทานุกรม จึงสันนิษฐานว่าเป็นกลอักษรอย่างเดียวกัน ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ (2562: 98-99) อธิบายกลอักษรสรวไว้ว่าเป็นกลที่กำหนดให้ใช้ตัวอักษรแทนสระต่างๆ ดังนี้

โบราณจารย์นิยมใช้อักษรแทน “สระ” ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการใช้เขียนรหัส เยี่ยงเดียวกับรหัสไทยหลง หรือรหัส ก. ข. ใหญ่ ท่านอาจารย์แต่ครั้งก่อนได้ตั้งสูตรไว้ดังนี้

ก	=	สระ	;
ข	}	"	เ-
ฃ			
ค	}	"	เ-
ฅ			
ฌ	=	"	-ะ
ง	=	"	-
จ	=	"	เ-
ฉ	=	"	-ิ
ช	=	"	-ุ
ซ	=	"	ๆ

ตามต้นฉบับไม่ปรากฏว่ามีสระ “แ” สระ “ุ” และสระ “-ิ-” ไว้ด้วย สังเกตดูอยู่ข้างจะบกพร่อง แต่ขอยกมาอธิบายไว้ไม่ให้สูญไป เพราะต้นฉบับปรากฏอยู่เท่านี้เอง

จะเห็นได้ว่าจินตามณีนับที่ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์ใช้ในการเรียบเรียงนั้น มิได้ระบุที่มาอย่างชัดเจนว่าเป็นฉบับเลขที่เท่าใด อีกทั้งยังเป็นฉบับที่มีข้อมูลของกลอักษรสรวที่ไม่สมบูรณ์ และไม่ปรากฏตัวอย่างข้อความการใช้กลอักษรแต่อย่างใด จึงต้องพิจารณาจากสมุดไทยจินตามณีนับอื่นๆ เพิ่มเติม จากการศึกษาพบว่าจินตามณิ สมุดไทยเลขที่ 606 มีตัวอย่างข้อความที่ใช้กลอักษรสรว ดังนี้

ภาพที่ 7 ข้อความกลอักษรศัพท์จากจินตามณิ เลขที่ 606
(ที่มา: “มุขินิดาแล้ม 1.”, ม.ป.ป., เลขที่ 606, หอสมุดแห่งชาติ)

เมื่อถอนกลอักษรสรวในจินตามณิ สมุดไทยเลขที่ 606 จะได้โคลงสี่ 2 บท คือ

๑ นางขับขานเสียงแจ้ว	ฟังใจ	ตามเพลงกลอนกลใน	ภาพพร้อง ⁴
มโหรีบรรเลงไฉน	ขอพาหัย	หับกระຈิปีก่อง	เร่งเร้ารัญจวน
๑ กรเวณ ⁵ เกนบ่นตั้ง	โดยขนาฏ	กางอันบำเรอบาท	ปิ่นเกล้า
ทรงโฉมปรโลมอาจ	ลื้มทุกข์	มาหมอบรอบเรียงเฝ้า	อยู่สพรั่งกราบกรานฯ ⁶

อย่างไรก็ตามในจินตามณิ สมุดไทยเลขที่ 606 ไม่ระบุสูตรการถอนกล จึงต้องอาศัยข้อมูลจากหนังสือพระคัมภีร์จินตามณิ พระโหราธิบดี ของ

⁴ในสมุดไทยใช้ว่า “กนพพร้อง” ที่ถูกต้องคือ “ภณพพร้อง” จึงจะถอนกลได้ความเป็น “ภาพพร้อง” สันนิษฐานว่าเกิดจากความผิดพลาดการคัดลอกต้นฉบับ

⁵ในสมุดไทยใช้ว่า “กรคณู” ที่ถูกต้องคือ “กรควณู” จึงจะถอนกลได้ความเป็น “กรเวณู” ซึ่งในเอกสารโบราณนิยมใช้ ว และ อ สลับกัน

⁶โคลงนี้ปรากฏในจินตามณิเล่ม 1 ซึ่งนำมาแสดงเป็นตัวอย่างของโคลงชนิด “ลิลิตบทร่าย” (ดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, จินตามณิ เล่ม 1 และจินตามณิ ฉบับใหญ่ บริบูรณ์ (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2558), 43.)

ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ มาเป็นแนวเทียบ พบว่าส่วนใหญ่สามารถใช้ถอน
 กลได้ มีเพียงพยัญชนะบางตัวที่แตกต่างกัน ดังนี้

สระและ เครื่องหมาย	พระคัมภีร์จินตามณี พระโหราธิบดี ของฉันทิขย์ กระแสสินธุ์	จินตามณี สมุดไทยเลขที่ 606
ะ	ก	ข
เ-	ข ข ค ค	ค
-ะ	ฅ	ม
-	ง	ง, ร
เ-,เ-	จ	จ
ิ	ฉ	ฉ
โ-	ช	ฐ
ๆ	ซ	-
-า	-	ณ

จะเห็นได้ว่ากลอักษรสรวมมีการใช้พยัญชนะแทนสระและเครื่องหมาย
 ต่างๆ สอดคล้องกับที่ปทานุกรมระบุไว้ว่า “ท่านยกเอาพินธุสกดใน
 บทกลอน” หมายถึง นำพยัญชนะที่ใช้แทนพินธุ (สระและเครื่องหมาย) มา
 เขียนสะกดคำร่วมกับพยัญชนะต้นและพยัญชนะสะกดนั่นเอง

สรุป

กลอักษรเลข เป็นการอธิบายความรู้ในด้านประพันธ์ศาสตร์ที่ปรากฏ
 อยู่ในหนังสือแบบเรียนของไทยในอดีต จุดประสงค์การเรียนรู้กลอักษรเลข
 นั้นเพื่อใช้ในการถอดรหัสข้อความที่เป็นความลับ ซึ่งใช้ในราชการสงคราม
 หรือการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล (ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ 2561: 95; ธนิต
 อยู่โพธิ์ 2561: 32) หนังสือแบบเรียนในยุคก่อนหน้าปทานุกรม ดังเช่น
 จินตามณี เล่ม 1 ถือเป็นแบบเรียนที่มีการรวบรวมกลอักษรไว้มากสุด จาก
 การศึกษาของบุญเตือน ศรีวรพจน์ (2564: 165) พบว่าจินตามณี เล่ม 1

แสดงกลอักษรไว้ 4 ชนิด คือ 1. กลอักษรไทนับ 2. กลอักษรไทหลง 3. กลอักษรฤๅชีแปลงสาร และ 4. กลอักษรเลข ส่วนแบบเรียนในยุคต่อมา ไม่ได้แสดงการอธิบายกลอักษรไว้มากนัก ได้แก่ ประถมมาลากล่าวถึงกลอักษรเลข และอักษรนิติกล่าวถึงกลอักษรเลขและกลอักษรวิณณสังขยา อาจกล่าวได้ว่าปทานุกรมเป็นแบบเรียนที่รวบรวมกลอักษรไว้มากกว่าจินตามณี เล่ม 1 โดยพบการอธิบายกลอักษรทั้งสิ้น 8 ชนิด ได้แก่ 1. อักษรวิณณสังขยา 2. กลอักษรไทยหลง 3. กลอักษรไทนับ 4. กลอักษรฤๅชีแปลงสาร 5. กลอักษรเลข 6. กลอักษรฝนแสนห่า 7. กลอักษรล้วน และ 8. กลอักษรศัพท์

สำหรับที่มาของกลอักษรในปทานุกรมนั้น กรณีของกลวิณณสังขยา ผู้แต่งนำมาจากคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะและหนังสือแบบเรียนอักษรนิติ ส่วนกลอักษรอื่นๆ ผู้แต่งรวบรวมจากหนังสือแบบเรียนภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มาประมวลสรุปไว้ ได้แก่ จินตามณี และประถมมาลา ซึ่งเป็นแบบเรียนหลักที่ใช้ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลอักษรที่มาจากจินตามณีนั้น จะเห็นได้ว่าไม่ได้จำกัดอยู่ที่ฉบับใดฉบับหนึ่ง หากแต่มีเนื้อหาตรงกับจินตามณีหลายฉบับ ได้แก่ จินตามณี เล่ม 1 จินตามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต จินตามณีฉบับพญาธิเบศ ตลอดจนจินตามณีฉบับสมุดไทยที่เก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร คือ สมุดไทยเลขที่ 290 และเลขที่ 606 ในขณะเดียวกัน กลอักษรทั้งหมดนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามของผู้แต่งปทานุกรมที่ต้องการรวบรวมกลอักษรชนิดต่างๆ มาแต่งเป็นคำกลอนไว้สำหรับผู้เรียนสามารถเลือกไปใช้เป็นสูตรสำหรับท่องจำ อย่างไรก็ตาม เรื่องปทานุกรมนี้นี้แต่งด้วยคำกลอนเป็นหลัก ทำให้มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถแสดงตัวอย่างข้อความการใช้กลอักษร ผู้แต่งจึงระบุว่าให้ผู้เรียนไปค้นหาตัวอย่างจากแบบเรียนอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติม แม้ว่าปทานุกรมจะไม่แสดงตัวอย่างไว้ แต่ก็ได้ประมวลความรู้กลอักษรจากแบบเรียนต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงกลอักษรที่สืบทอดและยังศึกษาอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสำนักเรียนวัดราชบูรณะ ซึ่งผู้แต่งคือ พระปิฎกโกศล (อ่วม) เป็น

พระเถระผู้ใหญ่และเป็นอาจารย์ที่มีความรู้ความชำนาญทางวิชาภาษาไทย และภาษาบาลีในสำนักแห่งนี้⁷

⁷ พระสงฆ์วัดราชบูรณะ ที่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นผู้ทรงความรู้ด้านวิชาภาษาไทย ภาษาบาลี และวรรณคดีต่างๆ นั้น นอกจากพระปิฎกโกศล (อ่วม) ยังมีพระเถระรูปอื่น เช่น สมเด็จพระสังฆราช (มี) เมื่อครั้งยังเป็นที่พระธรรมอุดม แปลคัมภีร์จินตสุริยทีปนี ถวายรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2346, พระมหาแก้ว ผู้แปลคัมภีร์ราชนีตถวายในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2348 (นิยะดา เหล่าสุนทร, การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2539), 221.) พระเทพโมลี (พึง) ผู้แต่งแบบเรียนเรื่องประถมมาลาในสมัยรัชกาลที่ 3, พระอมรโมลี (จี) ผู้แปลคัมภีร์หลุนอวีของขงจื๊อมาเป็นฉบับภาษาไทยในชื่อ “สุภาชิตขงจื๊อ” เมื่อ พ.ศ. 2369 และเป็นผู้เรียบเรียงพงศาวดารจีนเรื่องซุ่ยถัง เมื่อ พ.ศ. 2398 (ถาวร ลิกขโกศล, ก่อศักดิ์ 60: นานาสาระสยาม-จีนวิทยา (ม.ป.ท., 2558), 90.) เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, 2558. **จินตามณี เล่ม 1 และจินตามณี ฉบับใหญ่** บริบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- _____, 2560. **จินตามณีฉบับสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- _____, 2562. **จินตามณี เล่ม 2 ประถม ก กา มณีจินดา และประถมมลา**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- _____, 2564. **ปทานุกรมและอักษรนิติ (แบบเรียนไทยสมัยรัชกาลที่ 4)**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2561. **พระคัมภีร์จินตามณี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ถาวร ลิกขโกศล, 2558. **ก่อกัดดี 60: นานาสาระสยาม-จีนวิทยา**. ม.ป.ท.
- ธนโชติ เกียรติฉัตร, 2564. “คำชี้แจงการตรวจสอบชำระหนังสือปทานุกรม.” ใน **ปทานุกรมและอักษรนิติ (แบบเรียนไทยสมัยรัชกาลที่ 4)** (หน้า 11-29). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ธนิต อยู่โพธิ์, 2561. “บันทึกหนังสือเรื่องจินตามณี.” ใน **จินตามณี ฉบับความแปล ฉบับพระเจ้าบรมโกศ ฉบับจุลศักราช 1144** (หน้า 9-33). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ธเนศ เวศร์ภาดา, 2543. “ตำราประพันธ์ศาสตร์ไทย: แนวคิดและความสัมพันธ์กับชนบททางวรรณศิลป์ไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธรรมาภิรมณ์ (เถิก จิตรกรเถิก), หลวง, 2562. **ประชุมลำนํ้า ประมวลตำรากลอนกานต์โคลงฉันท. นนทบุรี: ศรีปัญญา.**
- นิยะดา เหล่าสุนทร, 2539. **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- บุญเดือน ศรีวรรณ, 2548. **การประพันธ์โคลงสี่สุภาพ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____, 2564. **อธิบายจินตามณี และจินตามณี ฉบับนายมหาไถ่กัณฑ์ ฉบับพญาธิเบศ**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, 2554. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ลิขิต ลิขิตานนท์, 2540. “วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาประเภทปริศนพิเศษ.” ใน **พรรณเพ็ญเครือไทย (บรรณาธิการ), วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา** (หน้า 115-119). เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.
- สุนันท์ อัญชลีสกุล, 2548. **การศึกษาพัฒนาการของหลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สนับสนุนทุนวิจัยโดย ทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระสิริรัตนปัญญาเถระ, 2512. **พระคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ**. (แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง).
ม.ป.ท., จัดพิมพ์ถวายในงานฉลองหิรัญยบัฏและทำบุญอายุพระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดสุทัศน
เทพวราราม 2512.

เอกสารต้นฉบับตัวเขียน

- “จินตามณี จบบริบูรณ์.”, จ.ศ. 1144 (พ.ศ. 2325). สมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย.
เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). หมวดอักษรศาสตร์. เลขที่ 60. หอสมุดแห่งชาติ.
- “จินตามณี.”, ม.ป.ป. สมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหรดาล. หมวดอักษร
ศาสตร์. เลขที่ 28. หอสมุดแห่งชาติ.
- “จินตามณี.”, ม.ป.ป. สมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหรดาล. หมวดอักษร
ศาสตร์. เลขที่ 52. หอสมุดแห่งชาติ.
- “จินตามณี.”, ม.ป.ป. สมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหมึก. หมวดอักษรศาสตร์.
เลขที่ 16. หอสมุดแห่งชาติ.
- “นามศัพท์วุฒโตทัย.”, ม.ป.ป. สมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นดินสอ. เลขที่
290. หมวดอักษรศาสตร์. หอสมุดแห่งชาติ.
- “ปถมมาลา.”, ม.ป.ป. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหรดาล. หมวดอักษรศาสตร์. เลข
ที่ 99. หอสมุดแห่งชาติ.
- “มนิจินดาเล่ม 1.”, ม.ป.ป. สมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหมึก. หมวด
อักษรศาสตร์. เลขที่ 606. หอสมุดแห่งชาติ.
- “ปทานุกรม.”, ม.ป.ป. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ 0536. อนุสรณ์
สถานแห่งชาติ จังหวัดปทุมธานี.